

## 6. ОСВІТЯНСЬКІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 390.978:316.422

Проф. Г.І. Башиянин<sup>1</sup>, д-р екон. наук;

доц. О.М. Свінцов<sup>2</sup>, д-р екон. наук; ст. викл. М.Л. Потинський<sup>3</sup>, канд. екон.

наук; асист. Т.П. Бабійчук<sup>1</sup>; асист. О.І. Дунас<sup>4</sup>, канд. екон. наук

### СУЧАСНА ВИЩА ОСВІТА: ТЕНДЕНЦІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Досліджено світові тенденції та перспективи розвитку вищої освіти. Розглянуто структуру і сучасний стан вітчизняної вищої освіти, що дало змогу обґрунтувати основні напрями виведення її з кризи. Проаналізовано механізм активізації діяльності вищого навчального закладу і простежено проблеми реформування системи освіти в Україні.

**Ключові слова:** вища освіта, освітні послуги, вищий навчальний заклад, система освіти, освітній комплекс, структура.

**Постановка проблеми.** Освіта, як підсистема економіки, є структурним компонентом виробництва, обміну, розподілу, споживання та відтворення економічних вартостей. Водночас освіта продукує специфічну додаткову вартість, ринковий товар – освітню послугу, що перетворює пересічну людину на рідкісний трудовий ресурс в умовах неймовірно щільної спеціалізації економічної діяльності. Вагому роль у цьому процесі відіграє вища освіта, яка забезпечує фундаментальну, наукову, професійну та практичну підготовку, здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх покликань, інтересів і здібностей, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовку та підвищення їх кваліфікації. З огляду на це, актуальним є дослідження сучасного стану і перспектив розвитку вищої освіти.

**Аналіз останніх публікацій і досліджень.** Сучасний стан системи освіти України обумовлений факторами системного характеру: зменшенням державного фінансування освітньої галузі, реструктуризацією системи освіти під впливом процесів євроінтеграції, структурними зрушеннями в межах економічної системи тощо. Вони зумовили зниження ефективності функціонування освітнього комплексу суспільства, який забезпечує відтворення і пропозицію найціннішого сьогодні ресурсу, здатного забезпечити управління економікою перманентних інновацій – інтелектуального капіталу нації, людини-творця. Тому у вітчизняній економічній науці проблемам функціонування системи освіти приділено чимало уваги. Окремі питання розвитку освіти розглянуто у працях Н. Балабанової [1], В.С. Журавського [2], М. Згуровського [2], С. Злупка [3], І. Каленюк [4], К. Корсака [5], С. Трубича [6],

Т. Фінікова [7] та ін. Проте стрімке та невпинне поширення науково-технічного прогресу і процесів глобалізації зумовило кризові явища в системі вищої освіти, які потребують термінового вирішення.

**Мета статті** в дослідженні сучасного стану і перспектив розвитку вищої освіти як складової освітнього комплексу суспільства, що відображає системно-синергетичну єдність освіти та економіки.

**Виклад основного матеріалу.** Сучасну економіку знань як передумову економічного зростання можна сформулювати за умов наявності відповідного людського капіталу. Цей тип капіталу, що здатен забезпечувати сучасні конкурентні переваги, формується саме у сфері освіти й зумовлює як підвищення ролі та значення освітнього комплексу суспільства на сучасному етапі, так і потребує від освітньої діяльності змін та модернізації відповідно до вимог сьогодення. Освітній комплекс – це сукупність інституцій та установ, що забезпечують усі види інтелектуально-суспільного відтворення у просторі й часі. Інтелектуальним продуктом виробничої підсистеми освітнього комплексу є освітня послуга, яку надають навчальні заклади. Суб'єктами ринкових відносин, пов'язаних із реалізацією освітньої послуги, є покупці та продавці. Покупцями освітньої послуги є: учні, студенти, різні категорії населення, що підвищують кваліфікацію, громадські організації тощо. Продавцями, своєю чергою, виступають: заклади освіти всіх рівнів, органи держуправління і місцевого самоврядування, громадські організації, міжнародні інституції, окремі фізичні та юридичні особи й ін.

Вищій школі властивий ринковий механізм господарювання, тому що значна частина її виробничо-фінансової діяльності спрямована на здійснення навчального процесу, орієнтованого на задоволення потреб особистості та суспільства в освіті. Тому доцільно говорити про послуги освіти, що є у вищому навчальному закладі як про основний продукт (результат) діяльності ВНЗ, який обумовлює механізм підвищення ефективності діяльності ВНЗ (рис.).

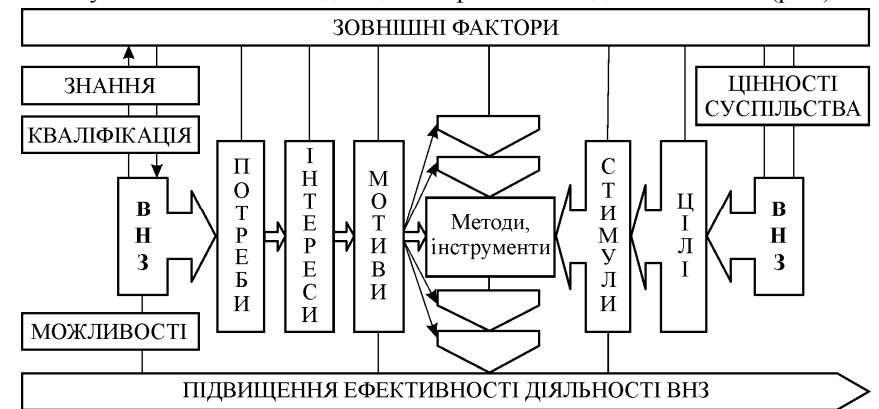


Рис. Механізм активізації діяльності ВНЗ

Метою цінової політики державних ВНЗ є формування позабюджетних ресурсів для забезпечення належного рівня фінансування процесу підго-

<sup>1</sup> Львівська КА;

<sup>2</sup> Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка;

<sup>3</sup> Тернопільський національний економічний університет

<sup>4</sup> Львівський НУ ім. Івана Франка

товки фахівців, постійного вдосконалення статутної освітньої діяльності. Оскільки вища освіта – це стабільно висока і зростаюча потреба громадян і суспільства загалом, то вартість навчання, його ринкова ціна формуються як компроміс ціни попиту і ціни пропозиції. На конкурентному ринку покупець освітньої послуги вибирає такого продавця – навчальний заклад, який, на його думку, здатний дати йому вищу освіту на належному рівні за прийнятну ціну.

Структура світової вищої освіти є вкрай різноманітною, однак, класифікуючи, можна окреслити дві провідні тенденції:

1. Унітарна або єдина система, коли вища освіта забезпечується університетами чи відповідними до них закладами. Такі заклади пропонують як загальні академічні ступені, так і професійно орієнтовані програми різної тривалості та рівня. В унітарній системі вищої освіти, до її складу входять лише університети (частка інших вищих навчальних закладів становить незначний відсоток). Такою є освіта в Італії, Іспанії, Австрії, Фінляндії, Швеції. Деякі країни характеризуються наявністю так званих "інтегрованих" університетів, які охоплюють спеціалізовані середній вищий навчальні заклади (Швеція та Іспанія) та колишні соціалістичні країни.
2. Бінарна або подвійна система з традиційним університетським сектором, що так чи інакше опирається на концепцію Гумбольдт-університету та на окремий неуніверситетський сектор вищої освіти, що має чітко окреслену структуру. Така система освіти притаманна більшості розвинених країн світу, де поряд з університетським сектором існують численні спеціалізовані заклади, приймають чималу частину молоді. Бінарна система вищої освіти властива таким європейським країнам: Бельгії, Великобританії, Греції, Данії, Ірландії, Голландії, Норвегії, Франції, Швейцарії та ін.

Тенденції до всебічної (єдиної) університетської системи освіти разом із розвитком сильного сектору вищої освіти неуніверситетського рівня сприяли ширшому тлумаченню поняття "університет", що відрізняється від визначення, яке традиційно використовується щодо континентального європейського університету, – установа з інтенсивною співпрацею, узгодженістю між викладанням, навчанням та успіхами у ньому, де значну увагу приділяють індивідуальному навчанням.

Сучасний стан вищої освіти у світі провідні вчені, експерти таких впливових міжнародних організацій, як ЮНЕСКО, Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції і розвитку, Світовий банк та інші, а також урядовці майже всіх країн, зокрема і найбільш розвинених, визначають як кризовий. Так, доповідь, яку підготувала у 1994 р. спеціальна група міжнародних експертів Світового банку на чолі з А. Гамільтоном та А. Верспуром, містила окремий розділ під назвою "Криза вищої освіти", в якому, зокрема, констатовано, що "в усьому світі ця галузь перебуває у кризовому стані" [7, с. 94]. Криза вищої освіти, на думку західних та вітчизняних експертів, найпомітніше проявилась у:

- певному відставанні наукових розробок вищої школи від потреб і запитів життя;
- повільній переорієнтації на підготовку нових, дефіцитних для ринку праці фахівців;

- зниженні якості навчального процесу;
- різкому зниженні рівня знань випускників;
- зростанні нерівності шансів на вступ до вищих навчальних закладів і успішного їх закінчення для представників різних соціальних верств;
- зростаючому незадоволенні умовами навчання з боку студентів, їх батьків та ін.

Основними причинами кризи передусім є надмірне втручання держав у функціонування національних освітніх систем, скорочення державного фінансування, недосконалість системи управління вищою школою, швидке зростання плати за навчання тощо. Сучасні вчені виділяють щонайменше п'ять причин кризових тенденцій системи вищої освіти: 1) криза вищої освіти має глобальний характер; 2) кризові явища спостерігають переважно у державному секторі вищої освіти; 3) криза є загальною, оскільки охоплює усі сфери і напрями функціонування державної вищої школи, зокрема її фінансування, менеджмент, якість навчального процесу та ін.; 4) криза вищої освіти є перманентною; 5) кризові явища мають циклічний характер.

На думку фахівців Світового банку [7], вивести вищу освіту з кризового стану або значно поліпшити її стан може ґрунтовна реформа галузі, яка передбачає:

- заохочення та урізноманітнення типів закладів вищої освіти, зокрема активний розвиток приватних освітніх установ;
- спонукання державних вищих навчальних закладів до розширення кола джерел фінансування, тобто до пошуків і використання інших джерел фінансування, окрім державних фондів, передусім – приватних;
- перегляд ролі держави й уряду в розвитку вищої освіти, зокрема істотне обмеження її втручання в освітні справи;
- здійснення цілеспрямованої політики на надання пріоритетів якісним і справедливим цілям освіти.

Аналіз досвіду країн Заходу та новітнього досвіду решти країн світу дає підстави для висновку, що подоланню кризи вищої освіти може сприяти реформа, яка передбачає:

- розробку науково обґрунтованої державної концепції розвитку вищої освіти і здійснення чіткої та послідовної політики її реформування;
- наголос на ринково орієнтовані засоби втілення у життя цієї політики;
- заохочення до урізноманітнення типів та форм закладів вищої освіти;
- спонукання державних вищих навчальних закладів до економічного й ефективного використання державних коштів і до розширення сфери джерел фінансування;
- перегляд ролі держави та уряду в розвитку вищої освіти, зокрема істотне обмеження їх адміністрування і втручання в освітні справи;
- здійснення децентралізації та надання більшої автономії в управлінні державним закладам освіти;
- заохочення і сприяння розвитку приватного сектору вищої освіти;
- визначення пріоритетів і посилення уваги до якісних і справедливих цілей освіти.

На основі зазначеного вище, можна констатувати наявність трьох основних стратегічних напрямів виведення вищої освіти з перманентного кризового стану:

- 1) концептуальне забезпечення розвитку освіти;

- 2) автономізація, демократизація діяльності навчальних закладів;
- 3) стимулювання державою діяльності закладів освіти через створення належних умов для забезпечення якості навчання.

Для України чи не найскладнішою у площині нагальної реформації системи освіти є проблема її автономізації та децентралізації. З одного боку, демократизація освітніх відносин загалом та автономізація навчальних закладів зокрема – невід’ємна умова розвитку сучасного вітчизняного освітнього комплексу. З іншого – стан вищої школи, неналежний порядок у ній та існуючі зловживання зумовлюють необхідність адміністративного контролю, чим і користуються державні органи управління вищою освітою на всіх рівнях, посилюючи тиск на освітні заклади. Виходом із ситуації є вдосконалення правового регулювання із забезпеченням широкої університетської демократії і водночас встановлення чітких меж прав для органів управління щодо контролю за станом справ у вищому закладі освіти без централізованого втручання у навчальний процес, який є внутрішньою справою освітнього закладу.

**Висновки.** Сучасний стан вищої освіти супроводжується кризовими явищами, негативні наслідки яких проявляються у: певному відставанні наукових розробок вищої школи від потреб і запитів життя; повільній переорієнтації на підготовку нових, дефіцитних для ринку праці фахівців; зниженні якості навчального процесу; різкому зниженні рівня знань випускників; зростанні нерівності шансів на вступ до вищих навчальних закладів і успішного їх закінчення для представників різних соціальних верств; зростаючому незадоволенні умовами навчання з боку студентів, їх батьків та ін. Існують щонайменше три основні стратегічні напрями виходу з кризи: концептуальне забезпечення розвитку освіти; автономізація, демократизація діяльності навчальних закладів; стимулювання державою діяльності закладів освіти через створення належних умов для забезпечення якості навчання.

### Література

1. Балабанова Н. Суспільство знань та інновацій: шлях до майбутнього України / Н. Балабанова. – К. : Вид-во "Арістей", 2005. – 104 с.
2. Журавський В.С. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти / В.С. Журавський, М.З. Згуровський. – К. : ІВЦ Вид-во "Політехніка", 2003. – 200 с.
3. Злупко С.М. Дослідження формування ринку вищої освіти в Польщі та Україні в контексті європейської інтеграції / С.М. Злупко // Економіст. – 2002. – № 5. – С. 70-72.
4. Каленюк І.С. Економіка освіти / І.С. Каленюк. – К. : Вид-во "Знання України", 2005. – 316 с.
5. Корсак К. Про тенденції змін у змісті вищої освіти / К. Корсак // Науковий світ. – 2003. – № 1. – С. 27-28.
6. Трубич С. Формування та розвиток ринку освітніх послуг як передумова входження України в ЄС / С. Трубич, Т. Майкович // Вісник ТАНГ. – 2003. – № 5. – С. 221-227.
7. Фініков Т. Сучасна вища освіта: світові тенденції та Україна / Т. Фініков. – К. : Вид-во "Таксон", 2002. – 176 с.

**Башнянин Г.И., Свинцов А.Н., Потынский Н.Л., Бабийчук Т.П., Дунас О.И. Современное высшее образование: тенденции и перспективы развития**

Исследованы мировые тенденции и перспективы развития высшего образования. Рассмотрена структура и современное состояние отечественного высшего обра-

зования, что дало возможность обосновать основные направления выведения его из кризиса. Проанализирован механизм активизации деятельности высшего учебного заведения и прослежены проблемы реформирования системы образования в Украине.

**Ключевые слова:** высшее образование, образовательные услуги, высшее учебное заведение, система образования, образовательный комплекс, структура.

**Bashnyanyn G.I., Svincov O.M., Potynskyy M.L., Babiychuk T.P., Dunas O.I. Modern higher education: tendencies and prospects of development**

The world tendencies and prospects of development of higher education are explored. The structure and the current state of the national higher education are considered, allowing us to prove the main directions of withdrawing her of the crisis. The mechanism of activation of work of school for higher education is analyzed and the problems of reforming the education system in Ukraine are traced.

**Keywords:** higher education, educational services, school for higher education, education system, educational complex, structure.

УДК 331.2.(477)

**Проф. Є.Й. Майовець, д-р екон. наук;  
здобувач І.В. Білик – Львівський НУ ім. Івана Франка**

### ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЧИННИКІВ НА ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Проаналізовано вплив інституційних чинників на формування ринку праці в Україні. Здійснено дослідження впливу інститутів на поведінку незайнятого населення та на формування ефективного вітчизняного ринку праці. Розглянуто можливі шляхи підвищення ефективності державного регулювання ринку праці в Україні.

**Ключові слова:** ринок праці, інституційні чинники, заробітна плата, Державна служба зайнятості України, мотивація праці.

**Постановка проблеми.** Проблема інституційного розвитку ринку праці досліджено у працях вітчизняних і зарубіжних економістів, його теоретичні засади було розроблено у фундаментальних дослідженнях Дж. Бьюкенена, Т. Веблена, О. Вільямсона, Дж. Гелбрейта, Р. Коуза, Д. Норта, А. Шастико, О. Сухарева та ін. В українській економічній науці інституціональний напрям тільки набуває значного поширення. Серед вітчизняних дослідників цієї проблеми варто зазначити А. Гальчинського, А. Гриценка, Б. Кваснюка, П. Леоненка, В. Тарасевича, А. Чухна, П. Мазурка, Е. Лібанову, Д. Богиню, О. Пищуліну та ін.

Проблема взаємозв'язку інституціональних засад і динаміки розвитку ринку праці в Україні є відносно новою і теоретично не розробленою у вітчизняній економічній літературі. Тому необхідність теоретико-методологічного осмислення різних аспектів цієї проблеми на загальнонаціональному та регіональних ринках праці виступає пріоритетним загальнодержавним завданням щодо формування конкурентоспроможної економіки України.

**Методика дослідження.** Метою наукового дослідження є аналіз та обґрунтування інституційного підходу до формування, функціонування та розвитку ринку праці в Україні. Об'єктом дослідження є ринок праці як самостійна економічна підсистема національної економіки. Предмет дослідження – формування та розвиток інституційних основ ринку праці в Укра-